

TRIBUN I STAROST

Aleksandar Prokopiev

Razmišljajući o ponašanju tri tipa pisaca u njihovom odnosu prema vlasti, mislim da se o Tribunu nisam dovoljno iskazao. Opisao sam ga kao iskusnog, odmerenog igrača, koji ponekad, ako je potrebno, koketira s vlašću da bi na tribunskom mestu ostao što duže. Ali, kao i kod Hronisterika i Klovna, i kod Tribuna ima značajnih nijansi u skali između koristoljublja i hrabrosti. Mislim da sam nedovoljno istakao upravo odlučnost određenih Tribuna u ključnim momentima društvenih i nacionalnih raskršća u svojoj otadžbini kada se beskompromisno bore za svoje stavove. Oni mogu da nose tu ulogu tako predano, da bi nekada trebalo i da se otrgnu od nje, govoreći sebi ono što je Konrad rekao Havelu: "Sada bi ponovo mogao da budeš pisac. Odigrao si važnu istorijsku ulogu, prepusti nadalje političarima". Iako neki od Tribuna, ako je potrebno, manipulišu sa vlašću, za njih je istina važnija i nasuprot svim pritiscima, znaju da budu otporni i uporni u njenoj odbrani.

U tom smislu, koristim primere književnih tribuna iz ranije (Hugo) i bliže (Sartre) francuske prošlosti.

Strasno republikanstvo Victora Hugoa protiv diktature Napoleona III (koga u svojim pamfletima naziva Napoleon Mali) nije zaplašilo ni decenijско progonstvo na ostrvo Gernzi, gde je grmio pamfletima, stvarao upečatljive crteže, učestvovao u okultnim seansama, i osim toga napisao *Jadnike* i

zbirke poezije *Kazne, Kontemplacije, Legende vekova...* Uštogljeni, ali željan vlasti Napoleon III, koji se od prvog predsednika francuska republike (1848-51) preobražava u vlastodržnog imperatora (u istoriji neredak slučaj) bio je prava meta gnevnog pisca. Hugo-ovo izgnanstvo nosi dramatiku visokog stila. S lažnim pasošem, gordi tribun, preobučen u radnika, odlazi da u sledećim decenijama samuje na malim, hladnim lamanškim ostrvima. Iz dugog egzila, u najkreativnijim godinama svoga života, Hugo se 1870., dva dana posle proglašenja Republike, vraća u Pariz gde je dočekan kao heroj.

Ljubav francuskog naroda prema tribunu Hugou trajala je doživotno: na proslavi njegovog 79-tog rođendana, održana je jedna od najvećih parada u francuskoj istoriji. Više od dva miliona ljudi prolazilo je u njegovu čast ispred stana u ulici d' Elej gde je živio, a zatim se povorka kretala duž Jelisejske avenije prema centru grada. Slična takva ogromna masa ljudi je 1883. ispratila telo Hugoa do Panteona, njegove večne kuće.

Koliki je bio uticaj Hugoa na javnu svest, ne samo u njegovoj otadžbini, nego, kao prognanik, i na ostale države, svedoči i da je u Velikoj Britaniji, kraljica Viktorija, tada najmoćnija svetska vladarka, zbog njegovog nastojanja pošteđela od smrtne kazne šest irskih terorista (a ukidanje smrtne kazne doneto je u ženevskom, portugalskom i kolumbijskom ustavu).

* * *

Kritičari, od Thibaudeta na ovamo, ističu retoričnost kao jednu od glavnih Hugo-ovih stilskih odlika. Retorika je efikasno sredstvo koje Tribun često koristi pa je otuda bliska i Sartre-ovom stavu u "Šta je to literatura?": "Pisac je govornik: on naznačava, dokazuje, naređuje, odbija, interpeluje, preklinje, vređa, ubeđuje i insinuirá". Sartre-ova sugestija je očigledna: pisac treba da bude angažovan. Svakako da se angažovanost Tribuna razlikuje od Hronisterikove. Delovanje Hronisterika je u službi određene političke situacije, on je žestoki borac u prvim frontovskim redovima u borbi za vlast.

Tribunski strateški horizont je mnogo širi, u političkom, a i u ideološkom smislu. Njemu je imidž sopstvene nepokorne individualnosti osobito važan, pa zato je oprezan da ne padne u naručje vlasti. On može da se približi, da se približi i ohrabruje određeno mišljenje, stav i političku akciju, ali nikako nije "partijski" čovek, kao što je često Hronisterik.

Za tribunsku angažiranost oko suštinskih, etičkih načela za opstanak svoje nacionalne književnosti, kulture i jezika očekuje da bude veličan visokim nagradama i priznanjima i da ima dominantno mesto u književnim istorijama. Tribun - pisac prihvaćen od svoje fele kao ključan, autoritativno ocenjuje kreativne domete svojih prethodnika (i ponekog savremenika), čime naglašava sopstvenu važnost u uspostavljanju nacionalnog Panteona. U književnom svetu on gotovo da i nema suparnika koji bi mogao da mu parira po važnosti ili funkciji u kulturnom i društvenom životu svoje države. Njegov protivnik, ako je pojedinac, mora da oličava one vlastodržne prakse i strukture koje predstavljaju izazov za Tribuna da im se direktno suprostavi.

I kada je u vladajućoj političkoj poziciji, Tribun, borac za Pravdu i Principe, može da uđe u dvoboj. Takav je bio slučaj s Hugoom, i sa Sartre-om.

Ali je Sartre, da budemo iskreni, imao mnogo inteligentnijeg i značajnijeg protivnika nego što je imao Hugo. General Charles de Gaulle, Heroj francuskog Otpora, predsednik 5-te Republike, državnik svetskog ugleda, moćna figura francuske istorije. Osim toga i pre svega, za razliku od Napoleona III, bio je omiljen u narodu, kada je 1958. bio izabran za predsednika Francuske, ovaj visoki, nosati 67-godišnji general je dobio 78% glasova. Podstiče promenu Ustava, zbog čega dobija još veću podršku Francuza - 79, 2%! General je s pravom slavljen kao dupli spasilac Francuske - prvo, u oslobođenju otadžbine od fašističke okupacije, drugo, spasavajući francusku republiku od zastrašujućih nemira. Naime, u maju 1958., radikalni podržavaoci francuske kolonizatorske vlasti u Alžiru dižu pobunu. Francuska je već iscrpljena od nedavno okončanog rata u Indokini. Samo jedan čovek, general Charles de Gaulle, može da razreši ovu tešku situaciju što nagoveštava državni udar.

Posle ostavke na mestu predsednika države 1946., de Gaulle ponovo postaje predsednik zbog dobrobiti otadžbine. Smiruje bunt, vrši reforme institucija, uz podršku većine poslanika i proglašava Ustav Pete Republike. André Malraux, ubeđeni komunista, aktivan učesnik u kineskoj revoluciji, španskom građanskom ratu i francuskom pokretu otpora, posle svog tog velikog revolucionarnog iskustva, postaje ministar kulture u de Gaulle-ovom kabinetu. U svojim *Antimemoarima*, iskazuje poštovanje i poverenje prema svom predsedniku: "On je sa svojim sugovornikom uspostavljao veoma intenzivan kontakt koji se, s obzirom na njegovu rezervisanost, činio neobjaš-

njivim. Taj je kontakt u prvom redu proistjecao otuda što je on ostavljao dojam cjelovite ličnosti – dojam koji je demantirao onu uobičajenu izreku: ne prosuđuj čovjeka po jednom razgovoru. U svemu što mi je rekao bilo je one težine što je historijska odgovornost daje i posve jednostavnim izjavama... Razgovarao sam s visokim oficijerom koji je volio ideje i koji ih je neprimjetno pozdravljao u prolasku; s čovjekom pred kojim je svatko bio odgovoran, jer je on snosio odgovornost za sudbinu Francuske; i čiji je duh bio zaokupljen tom sudbinom koju je trebalo da otkrije i da ispuni."

Jasno je da je de Gaulle bio pravi nacionalni tribun Francuske, faktor ujedinjenja francuskog naroda, koji, otkako je prebrodio sva teška iskušenja, u starosti se suočio s još jednim velikim i opasnim životnim izazovom. U maju 1968. bio je u svojoj 78-oj godini, a Sartre, mada petnaesetak godina mlađi, ulazio je u svoje "treće doba". Sudar između generala i Sartre-a bio je u suštini suočavanje dvojice iskusnih, pametnih i odlučnih ličnosti, jednog vremešnog, drugog na pragu starosti.

Tih burnih majskih dana, pariške demonstracije, predvođene Nacionalnom unijom francuskih studenata, od Sorbone i Latinskog kvarta brzo su se širile Parizom, osnažene novim i novim demonstrantima, pre svega omladinicima i radnicima. Policija je nasilno reagovala, demonstranti su na to odgovorili bacanjem kocki s kaldrme i pravljenjem barikada. Ovo je podsećalo na tradiciju pariskih narodnih pobuna, dobro poznatih iz istorije: od francuske buržuaske revolucije 1789., pa preko velikih uličnih nemira 1832. (u kojima su učestvovali Hugo-ovi Gavroš i Marius), i 1848. (gde je učesnik i sam Hugo), pa sve do pariske Komune (čiju stopedesetu godišnjicu slave napredni ljudi širom sveta), kada je gnevni narod izlazio na ulice tražeći pravdu.

Kako se u upozoravajućim masovnim nemirima ponašao General, a kako Egzistencijalista?

78-godišnji de Gaulle, pod velikim pritiskom tih događaja, odmah je otišao u Baden-Baden, gde se sreo s generalom Massu-om, zapovednikom francuskih okupacionih snaga u Zapadnoj Nemačkoj! O čemu se s njim dogovarao? Pretpostavlja se da se vodio razgovor o mogućoj intervenciji vojske protiv demonstranata. Sedam godina pre toga kao predsednik vlade, General je silom efikasno sprečio alžirski državni udar "penzionisanih generala", vrlo

lako pridobivši, obučen u svoju staru vojničku uniformu iz II svetskog rata, vojsku na svoju stranu. Osim toga, pokušaj državnog udara je naišao na široko suprostavljanje sindikata, koji su jednočasovnim štrajkom dali podršku de Gaulle-u.

General je dobro znao da s narodom nema šale, te se vratio pregovorima sa studentima i radnicima u Pariz i prihvatio neke njihove zahteve, ali je zato odmah raspustio Parlament i već u junu zakazao nove izbore, na kojima je odneo ubedljivu pobjedu.

S "druge strane barikade", egzistencijalistički guru Jean-Paul Sartre, jedini koji je odbio Nobelovu nagradu za književnost dosledan stavu da pisac ne sme da se poistoveti ni s jednom institucijom, bio je oduševljeno podržan od studenata i njegova tribunska popularnost u buntovnim šezdesetim bila je ne samo francuska, nego globalna, svetska. U maju i junu 68-e, u jeku nemira, bio je snažan inspirator i podržavalac studentskog bunta. 20-og maja, u *Le nouvel observateur*-u objavljen je intervju u kom Sartre vodi razgovor s Danielom Cohn-Bendit-om, Crvenim (nadimak zbog boje kose i političkih ubedenja), jednim od lidera studentskog pokreta. Ali kao onaj koji intervju-iše! Veliki, moćni filozof je intervjuisao mladog buntovnog studenta! I to u jeku demonstracija.

Zbog građanske neposlušnosti i aktivne podrške studentima Sartre je bio uhapšen, ali na naredbu Generala rečima: - Ne hapsite Voltaire-a!, odmah je oslobođen.

Sartrov egzistencijalizam i njegove ideje o humanističkim vrednostima, revolucionarnoj solidarnosti, slobodi (po njemu, Che Guevara je najkompletnije ljudsko biće njegovog doba) bio je u velikoj modi među bit-generacijom, koja je pak predvodila masovne proteste koji su, počevši od Francuske, zahvatili Evropu i svet.

Nasuprot "Budi mlad i ćuti", jedan od tadašnjih grafita kojim su studenti ironisali de Gaulle-ovu politiku, hrabрили su se Sartre-ovim "Budimo realni, tražimo nemoguće!"

* * *

Priznajem da me je zbuñjivala, čak pomalo i iritirala, ona tribunska naglašena potreba, i pored jakog društvenog i političkog angažmana, da stvara u svim književnim žanrovima – romanima, dramama, esejima, pri-povetkama, putopisima, polemikama, pismima... , a kad bi se ta kreativna plodnost prebacila i u poeziju, kao kod Hugoa (ali i kod Goethe-a, Krležę...), Tribunova samosvest deluje zapanjujuće. Često s izvanrednim, ushićujućim ostvarenjima, ali ponekad i s očigledno vrednosnim oscilacijama. Vitalna kreativna Tribunova energija je nadljudska, a to, čini se, njemu omogućava da stvori ne samo impresivan opus, nego i toj velikoj produkciji, remek-dela, ali i neka manje uspešna. Hugo je najveći pisac francuskog romantizma, ali njegove drame, među kojima i *Hernani*, iz koje je potekao libreto poznate Verdijeve opere ili Cromwell s predgovorom koji je bio inspirativan manifest romantizma, izgubile su bitku s vremenom. Od Sartre-a pak, vremensko re-šeto, iako samo četiri decenija posle njegove smrti, već izdvaja drame *Prljave ruke*, *Đavo i Gospod Bog*, autobiografske *Reči*, roman *Mučnina* kao bolje u odnosu na ostala njegova književna dela.

Tribun ne može da bude skroman, i kada je odmeren i kada se čini da je skroman. On je itekako svestan svoje važnosti, slave koja ga prati u životu. On nikad ne postaje Tribun protiv svoje volje. Sasvim su retki suprotni primeri kao, na primer, Caslav Milos u vreme Solidarnosti koji je na konstataciju novinarkę (u knjizi intervju a "Razgovori u Parizu" Branke Bogavac) "Vi ste božanstvo u Poljskoj", odgovara: "Ta uloga je veoma teška i ona je apsolutno izvan moje volje. Sebe sam shvatao kao hermetičnog pesnika i svakako za jednu manju elitu, a događaji su od mene napravili simbol." Ali, studenti su švercovali zbirke tog "hermetičnog" pesnika, koje su posle javno čitane na velikim protesnim skupovima studenata u Poljskoj.

Omiljenost Tribuna među studentima i inteligencijom neosporno je podržavajuća, ali je ta njegova popularnost u narodu jača od one prema drugim značajnim autorima, savremenici ma Tribuna. U slučaju Hugoa i Sartre-a, to je više nego očigledno.

Ali, i pored tog nadljudskog efekta koji izdvaja njegovu poziciju u nadmoćnu socijalnu i književnu prisutnost, Tribun je ipak...samo čovek. I on sta-

ri. Kako starenje utiče na Tribuna, kako on reaguje na sopstveno starenje, na neminovno proticanje vremena?

Veliki deo obimne studije *Starost* Simone de Beauvoir posvećuje opisima i komentarima o starenju poznatih umetnika. Za svakog vremesnog tvorca, kao uostalom i za svako ljudsko biće, primicanje smrti nosi teška iskušenja. Beauvoir otkriva kako svaki umetnik zasebno, svaki na svoj način, doživljava starost i suočava se sa sopstvenim odlaskom. U više analiziranih sudbina, ostareli umetnik mučno podnosi nevolje svoje starosti (Swift, Michelangelo, Verdi, Chateaubriand...), ali, prema Beauvoir, ima i onih (Goethe, Whitman, Lou Andreas-Salomé, Renoir...), koji su u kasnijim godinama svog života zadržali stvaralačku i ljudsku radost.

Među njima je i Hugo. Pored svih životnih nedaća i porodičnih nesreća, on se, piše Beauvoir, i dalje osećao netaknut, a njegova radna sposobnost nije opadala. "Pisao je pesme koje spadaju u njegove najbolje... Igra se rečima i slikama slobodnije nego bilo kad pre, nikakvo preterivanje ga ne plaši: Hugo je avanturista"... "Njegov unuk kaže: Govorio nam je o kraju koji je naslućivao s tako smirenom vedrinom, te nam smrt nikad nije prikazao kao nešto užasno". Beauvoir misli da je ostareli Hugo uspostavio saglasnost sa samim sobom, jer je "taj susret moćne starosti sa slavom priželjkivao od samog početka".

U jednoj drugoj svojoj hronici, *Ceremonija oproštaja, razgovori sa Sartre-om*, ista autorka, u inače intenzivnoj i kontraverznoj vezi sa Sartre-om (od 1929-e, kada je imala 21 godinu, do njegove smrti), veoma neposredno, ali i nemilosrdno opisuje poslednje godine njegovog života.

Čovek s tribunski snažnom voljom i interesom za dejstvovanje, Sartre se, sa staračkim opadanjem telesne snage, s gubitkom vida (nameće se paralela s Borgesom koji je sopstveno slepilo preveo u veoma pristojnu i stvaralački vitalnu starost), postepeno pasivizirao, postajao odsutan, ravnodušan. Za razliku od opisa svog dede u *Rečima* koga je, kaže Beauvoir, Sartre "... poistovetio sa likom moćnog i mudrog patrijarha, uvek zadovoljnog sobom...", pisac je bio poražen starošću. Verovatno i zato što, za razliku od njegovog dede, koji je "uživao u veličanstvenom zdravlju", dok se Sartre suočavao s krupnim zdravstvenim problemima, sve više postajući žrtva starenja svog tela.

Suočeni s neumitnim starenjem, s istrošenošću sopstvenog tela, neki od pisaca Tribuna mogu da se zapitaju: "A treba li i dalje pisati?". Ovo svakako ne važi za vitalne tribune kao što je bio Hugo, ali oni bolešljiviji kao Sartre, verovatno, pri kraju svog zemnog života preispituju svoj ulog u velikim projektima nekadašnjeg ja. "Budućnost rešava da li je prošlost živa ili mrtva", citira Beauvoir francuskog tribuna, pisca i filozofa, iako je poslednjih godina života on gubio entuzijazam koji ga je dotle držao u napetoj kreativnoj i mentalnoj formi. Posle studentskog proleća 68³-e, trudio se da zaokruži, koristeći amfetamin kao neophodnu potkrepu, *Porodičnog idiota*, opsežnu analizu biografije Flaubert-a, ali nije uspeo da je dovrši.

Njegov pogreb, kao i Hugo-ov, s pedeset hiljada posetilaca, bio je još jedan dokaz njegove omiljenosti koju je uživao među poštovaocima. Tom prilikom je nastala velika gužva, zbog čega je jedan od prisutnih upao u otvoren grob pre nego što je Sartre bio sahranjen.

* * *

Knjige razgovora sa starim Tribunima (Eckermannna s Goethe-om, Matvejevića s Krležom, Caneta Andreevskog s Koneskim...) čitane su i citirane od narednih generacija pisaca i poštovalaca. Oproštaj od ovozemnog života, kao što smo videli na pogrebima Hugoa i Sartre-a, završni je akord dugom nizu privrženosti i počasti koje prate Tribuna tokom njegovog života (bez obzira na njegovo zdrastveno stanje), što se ne bi moglo reći za mnogo skromnije ispraćaje sa zemnog bivstvovanja kod pisaca hronisterika, na primer Ezra Pounda, koji je, kad je bio uhapšen, i u zatvoru pisao stihove na toalet hartiji, godinama bio izolovan, pod psihijatrijskom kontrolom, depresivan i napadan sa svih strana. Ili onog klovna pisca Vitkacija, koji je "režirao" sopstveno samoubistvo, presecajući vene i ispijajući otrov, a ljubavnici Česlavi koja polazi da mu se pridruži, daje nedovoljnu dozu "Luminala" da bi preživela. Ili da se vratimo još unazad – kakvi su bili poslednji dani jednog velikog Tribuna kakav je bio Goethe, nasuprot onih poput velikog Klovna Mozarta ili velikog Hronisterika Nietzsche-a?

Tribuni, kao što su Hugo i Sartre, kao što je naš Koneski, odlaze u književnu i nacionalnu istoriju s brojnim sledbenicima među mlađim savremenicima. Suprotno njima, omiljenost pisaca hronisterika i klovnova kod savre-

mene kritičarske i čitateljske publike je nesigurnija, specifičnija i isključivija. Hronisterik može veoma brzo da stekne čitateljske navijače koji će ga citirati zbog naglašene aktuelnosti i nesumnjive žestine. S druge strane, hronisterikovo delo meri se različitim aršinima – kod onih kritičara koji su s "njegove" strane naspram onih koji su sa suprotne. U polemikama, za razliku od organizovanog i autoritativnog Tribuna, Hronisterik odmah uzvraća protivnapadima i uvredama. Po istom principu, visoko-nisko, kreće se i linija književnih nagrada, koje mu se dodeljuju kada su njegovi stavovi u saglasnosti s političkim stavovima žirija, a potom, kada se politika promeni, njihove javne počasti takoreći nestaju. Ali dela virtuoznih hronisterika pisaca trijumfuju docnije, kada se pročišćeni od suda vremena, prihvataju sa svom njihovom jačinom.

Šta se tiče pisaca klovnova, recepcijska sudbina njihove književnosti može biti nepredvidljiva tokom njihovog života, iako je potreban izvestan vremenski period, nekada godine i decenije, ne retko i posthumno, pa da dobi pravo vrednovanje. Najčešće se dešava generacijski preskok da bi izvan šeme "zaigranosti, šarma, dosetljivosti" njihovo delo dobilo visoko mesto u književnoj hierarhiji. Ali mnogi pisci-klovnovi, inače za druženje zanimljiva ljudska stvorenja, ostaju više u anegdotama, na marginama književnosti, za što su sami najčešće krivi. Nemaju tribunov javni autoritet, a ni hronisterički eksplozivan nastup. Ali zato baš zbog njihove pokretljivosti i polivalentnosti, pisci (i umetnici) Klovnovi, lakše i tačnije od tribuna i hronisterika, prepoznaju vrednost i značaj dela drugih autora. A najdarovitiji među njima otkrivaju se kasnijim sledbenicima kao lucidni inovatori i književni majstori.

Za razliku od pisaca klovnova i hronisterika, naglašeno pozitivne recenzije dela i ličnosti starog Tribuna neometano teče i obogaćuje se vremenom. Veoma retko, Tribun može biti svrgnut u starosti, kao u slučaju Knuta Hamsuma (nasuprot tribunskog ustoličenja njegovog velikog prethodnika i sunarodnika Ibzena). Tribun u starosti dobija mitologiziranu auru, koja ojačava i obezbeđuje dugovečnost njegovog istorijskog i kulturološkog značaja.

* * *

Parafraziram ironičnu, ali tačnu britansku frazu o otpornosti umetnosti u "interesantnim vremenima" kriza, nesigurnosti i društvenih zemljotresa, kada

pisci, likovni umetnici, režiseri, kompozitori u vihoru političkih i socijalnih previranja mogu da injektiraju svoj stvaralački potencijal za stvaranje (naspram opšteg razaranja, nespokoja i straha) značajnih umetničkih dela kao što su Beethovena *Eroika*, *Majstor i Margarita* Bulgakova, Picassova *Gernika*, Chaplinov *Veliki diktator*, *Josif i njegova braća* Thomasa Manna, Maljevičev *Crni kvadrat*, Andrićeva *Na Drini ćuprija*, Camusov *Stranac* i još mnogih drugih, koja kasnije budu vrednovana kao prava čuda.

Krizna vremena podstiču i bujicu eksplozivnih tekstualnih objava – pamfleta, manifesta, polemika i... kolumna. U današnjim "interesantnim" vremenima, kolumna se izborila da postane autentičan književni žanr, ne samo u formalnom smislu, nego i žanr u kom se autorski ulaže i potvrđuje piščeva ličnost.

Pri jednom svom ranijem razmišljanju o tri tipa pisaca i njihovom odnosu prema vlasti, Hronisteriku sam odredio kolumnu kao žanr svojstven njegovoj nagloj, nervoznoj prirodi, pri tom sužavajući kolumnu isključivo kao napadački, agresivni i ne retko bezobziran oblik obračuna s političkim neistomišljenicima. Sada bih želeo da to dodatno objasnim (ispravim). Tada sam imao u vidu određenu kategoriju kolumni, one koje uleću u direktni politički obračun. Tu Hronisterik ima prednost – njegova direktnost, opredeljenost, izazivački cinizam, kao i sklonost i talent za hiperboličnost – padaju na plodno tlo. Hronisterik je sazdan za kolumnistu – polemičar bez pardona!

Ali, kada se radi o drugačijem tipu kolumni, i Tribun i Klovn ih upečatljivo ispisuju, ali sa svojom taktikom, ciljem (i stilom).

Tribun je branilac etičkih načela koje promovise zahvaljujući i svom širokom znanju. On gradi (češće je već izgradio) svoju moćnu poziciju uticajnog faktora kulturnog i društvenog života, te je njegov stav dok piše kolumne podkrepjen dominantnim tonom u obraćanju – on, na neki način, i podučava svoje čitaoce i oni bivaju svesni njegove nadmoći. Već sam pisao koliko je teško dostići poziciju Tribuna (naročito u savremenom književnom svetu) i koliko je ona potrebna, ponekad i neophodna. Njegove kolumne, i kad imaju politički povod, razvijaju se u širu etičku diskusiju, uz snažno prisutan esejistički kontekst.

Klovn nema taj visoki socijalni (i književni) rejting Tribuna, ni neposrednu hrabrost Hronisterika. Ali njegova veština u pisanju deluje spontano, on dobro zna da su nesavršenosti drugih i njegove lične, da je svet zapetljan u jednu zamršenu, često mračnu igru i, ako je već rešio da bude kolumnista, da će onda braniti povređeno, svoje glavo dete u svakom od nas.

Klovnova tekstualna i ljudska strategija upoređena s oštrinom (ponekad briljantnom) one Hronisterika može nam izgledati nedosledna ili previše privatna, naročito u "interesantnim vremenima". Klovnova veština manevrisanja nasuprot neprikosnovenom stavu Hronisterika često se kod čitalaca (a i kod kritičara) uzima za dokaz Hronisterikove doslednosti nasuprot nedoslednosti Klovn. Ali kako da se prihvati ova redukcija, ako pretpostavimo klovnovsku istraživačku spisateljsku žeđ za inovativnim, njegovu suštinsku potrebu da se bude slobodan?

Ako upotrebimo sliku letećeg jata u kome bi se pozicionirale osobenosti ovih figura, lako ćemo pronaći pticu Tribuna i pticu Hronisterika: prva je na čelu jata, više ili manje ispred, a druga na ivici, oštrije hvata krivine od ostalih. Ali ptica Klovn ne može baš da se locira, ali kad bi se približili, lako bi se uočila razlika njegovog letačkog stila – način na koj menja visinu i broj zamaha krilima.

Zbijenost, tri – četiri stranice, daje kolumni veću čitanost u "interesantnim", mutnim vremenima, što s druge strane podstiče i jedan mnogo duži, dvočasovni oblik komunikacije, pozorište. I u ovom aktivnom suočavanju scene i gledaoca, mogu se uočiti razlike u autorskom prilazu tekstu, kao i njegovom delovanju na publiku, u zavisnosti od toga kojoj kategoriji (Tribun, Hronisterik, Klovn) on pripada.

Kada gledamo i čitamo dramski tekst jednog Hronisterika, napr. *Kralja Ibija* od Jarry-a, njegov ubistveni humor u kome su psovke i vulgarnosti efektno iskorišćeni, a prostački govor Kralja Ibija i Majke Ibi još više ističe njihovu glupost i alavost, odmah nas napadaju asocijacije na slične savremene nedostojne vlastodršce.

A kad se suočavamo sa Čehovljevim *Višnjikom*, podsećamo se nezadovoljstva autora postavkom, jer je on zamislio kao "komediju", a Stanislavski ju je režirao kao "tragediju". Pritom je Čehov zapisao: "Likovi su možda na ivici

suza, ali nikad ne plaču. "Zaista, sudbina Ljubov Andreevna Ranjevske i njene propale porodice sama po sebi je tužna, i mogla bi da se uobličići kao socijalna tragedija kod pisca s tribunskim karakteristikama ili u grotesku kod hronisterika. Ali gledaoci (čitaoci) *Višnjika* atmosferu kraja jedne epohe naslućuju u malim stvarima, u isprekidanim, ponekad nedovršenim rečenicama u kojima se utapa njihova porodična svakidašnjica.

* * *

Povod za ovo moje razmišljanje "u procesu" je zapravo jedan moj zapis od pre desetak i više godina, inače tada objavljen u *Zeničkim sveskama*, inspirisan posetom Rijeci, Guvernerovoj Palači i priče koje sam tamo čuo o kratkotrajnoj Kvarnerskoj Republici (1919-21) i njenom vladaocu Gabriele D'Annunzio-u, avanturisti i diktatoru tipa nekog od likova Hugo Prata. Podstaknut, pročitao sam roman "Danuncijada" Viktora Cara Emina, u kome on koristi pojam "kronisterija" da bi, veoma uspešno, označio pisca s hiperaktivnom političkom ambicijom i ekstremizmom.

Mnogo kasnije taj zapis je počeo da se razvija u duži esej o odnosu pisca (umetnika) prema vlasti. Pri tom, pored kategorije Hronisterika, nametnule su se još dve - Tribun i Klovn. U podudaranjima, kao i u raznolikosti podtipova sa stvaralačkim i ljudskim sudbinama konkretnih autora, nadograđivao sam i dopunjavao figuru Hronisterika. Tribun je najkomotnije "legao", dok su se među uglavnom ohrabrujućim reakcijama na kategorizaciju, često provlačili zahtevi da bolje objasnim figuru pisca Klovn. Glavni nesporazum je što se oznaka "Klovn" shvata prilično tesno (da ne kažem u cirkuskom kontekstu), što je sasvim suprotno od onog što je moja zamisao, gde Klovn poseduje najširi spektar podtipova, od Nomada do Đokera. Srodno im je što su žanrovski skloni hibridizaciji i eksperimentisanju, a kod najboljih predstavnika ispostavlja se da su često ispred svog vremena.

S makedonskog jezika prevela Jelena Prokopiev